

सुत्पत्स्य इत्युक्तम् । अग्निना उक्तः प्रजापतिरिदमग्नि-
होतृगतं हविस्तुभ्यमेव हूयाता इति भागं दत्तवान् ।
ततोऽग्निहोतृहविःस्वरूपं भागधेयमभिलक्ष्याग्निरुत्पन्नः ।
तस्मादग्नये होतृं होमोऽस्मिन् कर्माणीति बहुव्रीहिव्यु-
त्पत्तया अग्निहोतृमिति कर्मानाम् । अग्नये होतृमिति
तत्पुरुषव्युत्पत्त्या हविर्नाम” इति तद्भाष्यम् । तत्कालञ्च तलै-
वोक्तः “तद्भूयमानमादित्योऽब्रवीत् । सा ह्यौषीः । उभयौवै-
नावेतदिति सोऽग्निरब्रवीत् । कथं नौ होष्यन्तीति ।
सायमेव त्वयं जुह्वन् प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत् । तस्मा-
दग्नये सायं हूयते सूर्याय प्रातः” इति । तद्विरग्न्यर्थं
प्रजापतिना ह्यमानं दृष्ट्वा सा ह्यौषीरित्येवमादित्यो निवार-
यामास । हेतुञ्चैवमवोचत् । योऽयमग्निर्यश्चाहं तयो-
रुभयोरवयोरेतद्विः, न त्वेकस्यग्नेः इति । तदानी-
सुभयोर्भागव्यवस्था जाता । अग्निना पृष्ठा या कालभेदेन
व्यवस्था तासुवाच । तस्मादग्नये सायं जुहुयात्, सूर्याय
प्रातर्जुहुयात्” इति तद्भाष्यम् ।

तच्च नित्यं कामरात्रं “यावज्जीमग्निहोतृं जुहोतीति” श्रुत्या
नित्यस्य “उपसङ्गिश्चरित्वा मासमेकमग्निहोतृं जुहोतीति”
श्रुत्या च कामरात्रस्य विधानसुक्तम् । अस्य यजुर्वेदोक्तत्वेऽपि
सर्ववेदिभिः कर्तव्यता “यन्नामातं स्वशाखायां पार-
क्यमविरोधि च विद्वङ्गिस्तदसुष्ठेयमग्निहोतृादि कर्मा-
वदिति” ऋन्दोग० प० कात्या० । “अग्निहोतृं तयोवेदा
स्त्रिदण्डो भस्मधारणम् । बुद्धिपौरुषहीनानां जीवि-
केति वृहस्पतिरिति” चावाक्यमतम् ।

अग्निहोतृ हवनौ स्त्री अग्निहोतोऽग्निः हविर्वा हूयतेऽनया हु-
करणे ल्युट् ईत० । अग्निहोतृहविर्भ्रहृण्याम् ।

अग्निहोतृत्तु पु० अग्निहोतृमग्निं जुहोति सङ्घ-किप्,
ईत० । कृताग्निहोतृ “यत् सुहृदा सुकृतामग्निहोतृ
हुतां यत् लोकं” इति, श्रुतिः ।

अग्निहोत्रिन् पु० अग्निहोतृ+मत्वर्थे इनि । अग्निस्थापन-
पूर्वकं प्रातरादिकांले अग्निहोतृहोसकर्त्तरि साग्निके ।

अग्नीध्रं पु० इध्यते इन्ध-भावे किप् ईत० । अग्नुद्दीपने
“अग्नीधः शरणे रण भञ्जेति” कात्या० वा० ।
शरणार्थे रणि आग्नीध्रः । कर्त्तरि किप् । अग्ना-
धानकर्त्तरि ।

अग्नीध्रं पु० अग्निम् आदधाति धृ-क दीर्घः । वङ्गप्राधान-
कारके ब्रह्मापरपर्याये षट्त्विग्भेदे । अग्निं धारयत्यस्यै
सम्पदाने षजर्थे क दीर्घः । अग्निद्वये होमादौ पु० ।

अग्नीन्द्रं पु० द्वि० इन्ध० इन्द्रपरत्वान्नात् । एतन्नामकयो
रेकहविर्भोक्तोर्देवयोः ।

अग्नीन्धनं ति० अग्निरिध्यतेऽनेन इन्ध-ल्युट् ईत० ।
मन्त्रभेदे । स्त्रियां टित्त्वात् ङीप् । भावे ल्युटि । अग्नि
द्वये न० । [सन्निवृत्तस्थाने ।

अग्नीथं ति० अग्नेरदूरभवं स्थानादि-उत्करा० ङ । वङ्ग-
अग्नीवरुणं पु० द्वि० इन्ध० ईत् । एतयोरेकहविर्भोक्तो-
र्देवयोः ।

अग्नीषोमं पु० द्वि० इन्ध० ईत् षत्वञ्च । एतन्नामकयोरेक
हविर्भोक्तोर्देवयोः । “अग्नीषोमीयं पशुमालभेतेति” श्रुतिः ।
अग्नीषोमप्रणयनी स्त्री अग्नीषोमौ प्रणीयेते संस्क्रियेते
अनया अत्र वा प्र+नी-करणे आधारे वा ल्युट् ङीप् ।
तयोः संस्कारिकायामृचि पालयाञ्च । भावे ल्युट् । तयोः
संस्तारे न० ।

अग्नीषोमीयं ति० अग्नीषोमौ देवते अस्य ङ । तद्देवताके
पश्चादौ कपालरूपपालादिसंस्कृते हविर्भेदे च “अग्निषो-
मीयमेकादशकपालं निर्वपतीति” “योऽग्नीषोमीयस्य
पशोरभ्रातीति” च श्रुतिः ।

अग्नागारं न० अग्नेः अग्निहोतृसंबन्धिवङ्गेरगारं ईत० ।
अग्निहोतृगृहे “वसंसत्तयोऽग्निरिवाग्नागारे” इति रघुः ।
अग्निगृहादयोप्यत्र ।

अग्नाधानं न० अग्नेराधानम् आ-धाञ्-ल्युट् ईत० ।
वेदमन्त्रद्वारा वङ्गिस्थापने । ७बहु० । अग्निहोतृयागे ।

अग्नाधेयं पु० अग्निराधेयो येन । अग्निहोत्रिणि साग्निके
द्विजे तत्प्रकारञ्च “पुण्यमेवादधीताग्निमित्युपक्रम्य कात्या-
यनसंहितायां दर्शितः कल्पग्रन्थे च विस्तरो द्रष्टव्यः ।

अग्नालयं पु० अग्नेरालयः आ+ली-आधारे अच् ईत० ।
वेदमन्त्रद्वारा वङ्गिस्थापनयोग्ये गृहे, तदाधारे-कुण्डे,
स्थण्डिले च ।

अग्नाहितं पु० अग्निराहितो येन आ+धाञ्-कर्माणि क्त, वा
परनिपातः । अग्निहोत्रिणि साग्निके द्विजे ।

अग्नुत्पातं पु० अग्निना दिव्यानलेन कृत उत्पातः (अग्निष्ट-
सूचकोपद्रवः) उद्+पत-घञ् इत० । आकाशस्थानल
विकारसूचितोपद्रवे, उल्कापातादावशुभसूचके, धूमकेतुकृत-
विकारे च । स च नाभस उत्पातः उल्कादिरूपः पञ्च
विधः धिष्णोल्काशनिविद्युत्ताराभेदात् । तेषां लक्ष-
णादिकं फलसहितम् वृहत्संहितायासुक्तं ३३ अ० यथा
“दिवि भुक्तशुभफलानां प्रततां रूपानि यानि तान्नुल्काः ।